

Georg Kühlewind Alapítvány

Hatvanötödik hírlevél

Alapítványunk 65. hírlevelében folytatjuk Georg Kühlewind *Dallam és csend* című könyve szerkesztett változatának közlését. A 2005. szeptember 9-e és 12-e között a németországi Baruthban tartott szeminárium második napjának *első része* következik. A magyar fordítás *Zsellér Gyula* munkája. –

Más. *Judith von Halle* könyvet írt *A koronavírus-világjárvány – Antropozófiai szempontok* címmel. A könyvet *Barta Tamás* fordította, kiadója *Hanny Norbert*. Az érdeklődők megvásárolhatják az *Írók Boltjában* (1601 Budapest, Andrassy út 45.).

Fenyő Ervin

*

Második szemináriumi nap

I.

[Iván Szokolov zongorázik](#)

Koncentrációs gyakorlat

Szeretnék a reggeli imádság elé, amelyet minden nap ugyanúgy elvégzünk, mint az esti imát, egy kis előgyakorlatot beszúrni; méghozzá a mi egészen egyszerű koncentrációs gyakorlatunkat, tehát abban az értelemben, hogy egy egészen egyszerű ember alkotta tárgyat képzelünk el: gombot, gemkapcsot, füzetet vagy cipőfűzőt. Úgy képzeljük a tárgyat magunk elé, ahogy ismerjük. De akkor, amikor képünk van róla – egy képnél maradunk; nem szeretném, ha tovább gondolkodnánk róla; ahogy Steiner eredetileg ajánlotta („gondolkodás-kontroll”), de egy másik, akkori embernek; majdnem száz év telt el azóta – változtassuk meg képzeletünkben tervszerűen a tárgy érzeti minőségeit. Tehát például a nagyságát, színét, aztán esetleg az alakját, egyiket a másik után, tervszerűen. Ez azt jelenti, hogy tudatosak vagyunk közben. Tehát nem úgy – ami a gyakorlás elején gyakran megesik –, hogy a dolog magától változik, bukfcenet hány és hasonló, hanem tervszerűen. Azt mondjuk: most megváltoztatom a színét, a pirosból kék lesz, a kékből zöld, a zöldből sárga, és így tovább. Vagy a nagyságát változtatjuk meg. Hagyjuk, hogy a dolog nőjön. Ha aszimmetrikus – tehát nem éppen egy kerek gomb –, akkor ismét tervszerűen a hosszát, a szélességét, a vastagságát, és így tovább. Ez olyan gyakorlat, amin keresztül a képzelőerőnket fejlesztjük. Annyiban is ajánlható, hogy ameddig ezt végezzük, kevésbé fenyeget a veszély, hogy asszociációk, tehát akaratlan tudati jelenségek borítsák el a tudatunkat. Körülbelül két percig csináljuk.

[A csoport gyakorol](#)

Ez olyan gyakorlat, ami által egy picit felébresztjük a figyelem-izmainkat.

Reggeli ima

Így. Most végezzük el a reggeli imát. Talán még egyszer felhívnám a figyelmüket valamire. Az első, hogy soha ne veszítsük szem elől a tárgyat, akkor sem, amikor itt vagyunk. Csak innen

lássuk most az ott lévőt. A másik ingalengésben ott vagyunk; de a dolgot mindig látjuk. Akkor azt is megfigyelhetjük, hogy miként kötődik mindez minden szándék nélkül a lélegzetünkhöz, hogy a mező, amit látunk ebben a gyakorlatban összehúzódik és kiterjed. Az ideális természetesen az, hogy minél koncentráltabban nézünk, a mező annál kisebb. Azaz kevesebbet észlelünk periférikusan. Van mindig egy központi figyelemsugár, és van még egy perifériánk. Amikor koncentráltak vagyunk, összezsugorodik a kép, összezsugorodik, amit látunk. Igen? Körülbelül két percig.

A csoport a gyakorlatot végzi.

Ez a folyamat, a látómező változása a célzó sportoknál nagyon fontos. Aki lőni akar, az csak a céltábla közepén lévő pontot láthatja. Aki ezen kívül mást lát, az ne is lőjön. Ismerik a Bhagavad-Ghita meséjét? Ezt példázza, emlékeznek rá? Hét herceg – azt hiszem, heten vannak – a nyilazást tanulja egy mestertől. Eljön a vizsga napja. A cél egy fából készült madár, ami egy ágról lóg le, a cél a nyaka. Jön az első herceg, és céloz. A mester megkérdi: „Mit látsz?” Azt mondja: „A fát látom és a fonalat, ahogyan a madár ott lóg.” A mester azt mondja: „Állj, ne lőj!” Jön a második. Ugyanaz. Megkérdezi: „Mit látsz?” „A fonalat látom.” És ez így megy tovább. A következő hercegek egyre kevesebbet látnak, amíg aztán a hős Ardzsuna jön, és tőle kérdezik: mit lát. Azt mondja: „A madár nyakát.” A mester erre azt mondja: „Most lőj hát!” Ez szépen példázza azt, amit az előbb mondtam. Ebből tanultam, hogy ez így van.

Tapasztalatok a tudat és a tudatfeletti határán

Ma azzal a jelenséggel foglalkozunk, ami a tudatunkban a tudatosság és a tudatfeletti határán játszódik le. Láttuk már különböző módon, hogy ez a tudatfeletti nemcsak a tudatosságunk forrása, hanem hál' istennek, mindig áthatja a köznapi tudatot, tulajdonképpen minden tapasztalásban. Ugyanis minden tapasztalásban van egy tanúnk, és ez a tanú nem a mi hétköznapi énünk – azt hiszem, holnap reggel hallunk majd egy Steiner-szöveget, amelyben emlékezés-én a neve –, hanem a tanú minden hétköznapi tapasztaláskor is mindig az Én. Az igazi Én. Nincs más tanú. Természetesen, ha most azt kérdezem magamtól: ki látja ott fent azt a nyitott ablakot? – azt mondom: én. A tanúságot a hétköznapi énnek tudom be. Ez csak azért van, mert az igazi Ént eleinte nem tapasztalom, ezért gondoljuk, hogy ez a kis én vagy magam voltaképpen a tanú. Ez sohasem a tanú. Úgyhogy minden tapasztalással tulajdonképpen egy pillanatra kilépünk már ebből a hétköznapi énből, és minden észleléskor is, amikor egy pillanatig azonosulunk.

Önfeledtség és tájékozódás az életben

Úgy mondtuk, hogy a figyelem annak a minőségét és formáját veszi fel, amit az érzékek észlelnek; de tudjuk, hogy ez a figyelem tulajdonképpen mi magunk vagyunk. Amikor azt mondjuk, „az én figyelmem”, akkor ez csak látszat. És tulajdonképpen éppen azt felejtjük el a tudatosság és tudatfeletti határán átélt tapasztalásokban, aki azt hiszi, hogy övé a figyelem. Ezt hívják önfeledtségnek. Egyébként, azonnal látni fogunk egy szöveget, amelyben Steiner hajszálpontosan az ellenkezőjét állítja annak, amit előadásaiban gyakran megemlít: nevezetesen, ha egy ember elfelejtené a múltját, tehát például a nevét, vagy mindent, amit énnek, hétköznapi énnek nevez, tehát összes tapasztalatát, az életben való tájékozódását elveszítené, céltalanul és tanácstalanul tévelyegne a világban. Ez egy kicsit mindig csiklandozott engem, mert véleményem szerint éppen az a cél, hogy ezt az emlékezés-ént elveszítsük, de anélkül, hogy céltalanul és tanácstalanul tévelyegnénk a világban. Mert éppen

akkor lép színre a tulajdonképpeni egyéniség, amikor ez a limlomokkal teli én elvész. Ezután találtam Steinernél ilyen helyeket is; fel fogok egyet olvasni.

Egy áramló dallamtudat

De most a következőt állíthatjuk: gondoljanak a dallam-észlelésre – ahogy egy dallamot észlelünk. Példaként, ahogy megértünk egy mondatot, amelyet hallunk vagy olvasunk, azt mondtuk, ahogy az ideák sodrásában úszunk, azaz, ahogy a szavakon keresztül – anélkül, hogy az egyes szavakat egyenként értelmeznénk – megértjük a mondatot. A jobb szavak, azaz amik nem ember alkotta ideákat jelölnek, mint a tudományos kifejezések, mindig sokértelműek, és jelentésüket, aktuális jelentésüket a mondatból nyerik. És azt kell mondanunk, hogy néha nem is a mondatból, mert már a mondat is tartalmazhat olyan elemeket, amelyek feltétlenül az értéshez tartoznak, de egyáltalán nem statikus elemek, hanem helyzetek. Erre példa: ha én most azt mondom, hogy én vagyok a kínai császár, lehet, hogy kihívják a mentőket; míg ha a kínai császár mondja ugyanezt a mondatot, akkor minden rendben van. És ez a különbség nem tükröződik a mondatban. Vannak remek viccek, ahol csak a mondat hangsúlyozásán, dallamán múlik, hogy mi mit jelent. Ha bajban vagyunk, például azt mondjuk: na, jól nézünk ki! Hajszál pontosan az ellenkezőjét jelenti annak, amit szó szerint értenénk ezen a mondaton. Amikor „mondatot” mondok, akkor nemcsak szó szerint értem, hanem mindent, ami a mondat jelentéséhez tartozik; a körülményeket, a kontextust – mondjuk, a helyzetet, ha valaki beszél, talán az arckifejezést is. Igen, mondhat valaki valamit egészen különböző arckifejezésekkel is, ami ennek megfelelően mindig valami mást jelent. Ez közismert. De, amit mondani akartam: a szavak jelentésüket mindig a mondatban vagy a mondatból kapják. Nem fordítva. Nem a szavak építik fel a mondatot, hanem végső, aktuális jelentésük a mondattól függ. Mint ebben a példában, hogy „jól nézünk ki”. Ez biztos, hogy nem érthető félre, ha éppen benne vagyunk a pácban.

Hogy a szavak mit jelentenek a mondatban, az mindig a mondattól függ. Egy mondat mindig az egész szituációt is jelenti. Ki mondja, mikor és hogyan. Példa. Azt kérdezi valaki: szeretsz? A válasz: nem. Ez egyértelmű. Most valaki így kérdezheti: Gyűlölsz engem? Nem. Ez az ellenkezőjét jelenti. A két „nem” teljesen különböző. Egymás ellentétét jelentik. És ugyanez lenne, ha a kérdésre „igen”-t mondtak volna. Hogy mit jelent ebben az esetben az „igen” és a „nem”, az tehát a kérdéstől függ. Egyértelmű. A kérdésre válaszol ez a rövid „nem” vagy „igen” mondat – ez mondat –, teljesen így hangzik: „Nem, nem szeretlek”. De ez felesleges, elég, ha annyit mondunk, hogy „nem”. A kérdés határozza meg ennek a „nem” szócskának vagy rövid mondatnak a jelentését. Ez régóta ismert, és minden jobb nyelvészeti könyvben megtalálható különböző kifejezések címszó alatt. De ez tulajdonképpen egészen jó példa: akusztikusan csak azt halljuk, hogy „nem”, de csak akkor értjük meg, ha arra a kérdésre vonatkoztatjuk, amire ez a tagadás következik. Ha követjük a párbeszédet, akkor gyakran nemcsak a megelőző mondatot, tehát esetünkben a kérdést, hanem azt is figyelembe kell vennünk, ami még korábban történt, hogy ezt a rövid mondatot – „nem” – megértsük. Ekkor az értés tulajdonképpen sok mindenre kitér, ami el sem hangzott, sok esetben ismernünk kell a beszélő múltját, hogy tudjuk, miről beszél. Igen, ez sokkal kevésbé egyszerű, mint gondolnánk. De ha egy leegyszerűsített mondatmodell tételünk is fel – egyetlen mondatot is úgy értünk meg, hogy tulajdonképpen eltüntetjük az időbeli folyamatot. Éppen úgy, mint a zenében, ahol nem emlékezhetünk arra, ami már elhangzott, de el sem veszíthetjük. Ez totális ellentmondás, a hétköznapi tudat számára paradoxon; de megmutatja, hogy tulajdonképpen úton vagyunk, úton Ixtlan felé. Ismerik? Castaneda könyve: *Journey to Ixtlan*.¹ Csodálatos könyv. Az utazás állandó. Tulajdonképpen ez az összefoglalója. És így vagyunk a szöveggel vagy zenével együtt úszva a voltaképpeni

¹ Magyar kiadás: Carlos Castaneda: Ixtláni utazás – Don Juan újabb tanításai (Édesvíz Kiadó, 1997)

állandó jelenben. Amikor zenét hallgatunk, állandó jelenlétben vagyunk, és amikor ettől eltérünk, előre vagy vissza, akkor már nem halljuk a zenét. Akkor hangokat hallunk, vagy hangokat, jövőbeni hangokat képzelünk el. Ugyanígy van a mondattal is. És ugyanígy van az élet dallamával is, ha ráeszmélünk. Többnyire rá sem eszmélünk. Abból indulunk ki, hogy állandóan tudjuk, mit csinálunk. Természetesen nem hiánytalanul. De abban ez értelemben mindenesetre tudjuk, hogy mit csinálunk, hogy ha hideg levest kapunk, nem hisszük róla, hogy forró. Filozófiailag nem tudunk mindent, amit teszünk.

Ezt így foglalhatnánk össze: a hétköznapi tudat szintje alatt és felett – áramló dallamtudat van. A dallam itt minden olyan folyamatnak a szimbóluma, ami a tudatban megjelenik. Ahogy ugyan a dallam hallgatása a hallásban történik (ha elképzeljük a dallamot, akkor belső hallásban); de végül is az érzés az, amiben otthon is érezzük magunkat életünkben. Ahol otthon, otthonosan érezzük magunkat. Éppen ez, ez a fajta érzés az emlékezés alapja. Úgyhogy tulajdonképpen már az emlékezésben kölcsönt veszünk a tudatfelettiből.

A világfolyamattal való azonosságunk eltorzulása

Ez azt is mutatja, hogy ezt a hétköznapi tudatot teljesen áthatja az, ami tudatfeletti. A hétköznapi tudat a tudatfeletti kegyelméből él. Ebben a tudatfelettiből, amelyben a világosságnak érző és akaró árama mutatkozik meg, azzal vagyunk azonosak, amit világfolyamatnak nevezhetünk. Ez az azonosság a hétköznapi tudat közelében, a hétköznapi én hatására eltorzul. Abban az értelemben torzul el, hogy a hétköznapi tudatban többnyire, ha nem ember alkotta dologról van szó, csak a jeleket észleljük, a jelentést nem. Ez abban mutatkozik meg – ma elvégeztük ezt az első gyakorlatot, ugye? –, hogy egy ember alkotta tárgy képét véve, meg tudjuk a tulajdonságait, minőségét változtatni. Ezt természeti dologgal nem tudjuk megtenni. Még leginkább a nagyságát tudjuk megváltoztatni, de vegyünk egy vadrózsát, és legyen neki, mondjuk, ne öt, hanem hét vagy hat virágszirma, ez nem megy. Az arányokat is nehezen tudjuk megváltoztatni. Tehát, ha azt mondom, hogy vegyünk egy fenyőágot és változtassuk meg a tűk formáját – az nem megy. Az már nem fenyő lesz. Amit most mondtam, az más formában: nem ismerjük a természeti dolgok jelentését vagy fogalmiságát.

Ez valami, ami például *A szabadság filozófiájának* bizonyos helyein nem pontos. Steiner nem látja világosan a fogalmiság és a név közötti különbséget. A természeti dolgokra csak neveink vannak, fogalmaink nincsenek. El tudom valakinek magyarázni, hogy mi a szék; de éppen *A szabadság filozófiája*-beli példa, hogy valaki elmagyarázza nekem, hogy mi egy oroszlán, aligha megy. Egyáltalán nem megy. Mivel az oroszlán funkcióját nem ismerjük, és nem annak a leírásáról van szó, hogy egy oroszlán hogyan néz ki. Ezért mondhatjuk, hogy a hétköznapi tudat közelében ez a kapcsolat, ez az azonosság a világfolyamattal eltorzul, egészen a nem-értésig. Semmit sem értünk a természetben. A természettudomány különösen nem. Kitűnik abban, hogy nem ért, és nem is törekszik rá. A jobb, nagyobb természettudósok ki is mondják: nincs mit megérteni, mert csak szöveget érthetünk, szövegszerűt, amilyen a zene. De ahol nincs szöveg, ott mit értek meg? És a természettudomány szerint a természet nem ideák összefonódásából fejlődött ki, hanem összevéletlenkedte magát. Véletlen termék néhány utólag megállapítható törvénnyel. De utólag, nem előzőleg. Utólag tudjuk ezeket a törvényeket megállapítani, amelyek léte különben természetesen épp azt bizonyíthatná, hogy mégis szöveg, ha vannak ilyen törvényszerűségei. De ez megint olyasmi, amit a természettudomány nem vesz észre. Ennek ellenére bármikor rájöhetnénk, hogy mi a valóság. Mert értelemre vagyunk hangolva, és mindennek értelme van, ami körülvesz minket. Még ha ezt az értelmet nem is tapasztaljuk, mint a természet esetében. Igencsak gyorsan bizonyítható, hogy itt értelem van.

Az egész természettudomány a törvényszerűségek felfedezésével épp azt bizonyítja, hogy a természet szöveg. Ami nem szöveg, az nem mutat kifelé törvényszerűségeket.

Számtalan zaj, de csak egyetlen csend

Vegyünk talán most egy Steiner-szöveget. A semmi átéléséről szól (GA 147, 1913. augusztus 30-án). Ezt a semmit úgy is fordíthatnánk, hogy nem valami. Amit itt „semminek” nevez, az tulajdonképpen az egész tudatfeletti, ami a hétköznapi tudat számára semmi, nirvána, üresség. Egy amerikai pszichológusnő, A. B. Curtiss, könyvet írt a depresszióról, azt hiszem, az a címe: *A depresszió, mint a mi választásunk*². Véleményem szerint nem jó könyv, de van benne valami érdekes, és az a következő: azt mondja, számtalan zaj van, de csak egyetlen csend. Számtalan a telítettség, ahol valami tartalmilag tele van; de csak egyetlen üresség van. Számtalan tudás van, de csak egyetlen tudás a számtalan tudásról, csak egy, aki áttekinti, amit tud – mi mindent tud. És folytathatnám: számtalan megvilágított dolog van, de csak egyetlen világosság. Figyelemre méltó az összeállítása, mert megmutatja, hogy a zajok alapja a csend. Abban a kis feljegyzésemben, amit ismernek – *A csend túloldalán*³ –, szó van a negatív csendről, ami csendesebb, mint csendes, azért is, mert a zenében a csendnek mind a két oldalát érintjük, tehát a zaj oldalát, azt, amit hallunk, és a negatív oldalát is, ami nélkül nem létezik zene.

„Azáltal, hogy lassanként világ leszünk...”

Most tehát választok egy másik Steiner-szöveget, *Az érzékfeletti ember az antropozófia szemszögéből* című előadásorozatból (GA 231; 1923. november 16.). Ez mind a szellemi tapasztalatokhoz vezető útról szól. És itt azt mondja: *Épp azáltal ragadja meg az ember önmagát teljes emberi bensőségességében, hogy fokozatosan azonossá válik a világgal.*

Ez már szép nagy falat. Mert úgy érti, ezen az úton azt tapasztaljuk – amit mi kísérletezve és kicsiben a reggeli imánál tapasztalunk, hogy „azzá” leszünk –, és nemcsak pontszerűen, hanem egyáltalán, hogy tudatosan helyreállítjuk a világgal való egységet. Amikor világot mondom, nem arra gondolok, amit hétköznapi hívunk világnak, hanem a világot olyanságában. Vagy másképp szólva: jelentésében, egész jelentésével együtt.

Érintettük ezt a témát előző összejöveteleink során, egy kicsit vissza kell oda nyúlnom. A nyelvben akkor tudunk fordítani, ha a nyelv nem a művészet eszköze. Azaz, amit most mondom, azt angolul is mondhatnám. Minden további nélkül. Mihelyt művészethez érünk, ez nem lehetséges. Egy jó verset nem lehet más nyelvre lefordítani. Egy zenedarabot nem lehet más zenedarabra lefordítani. Egy zenedarabot nem lehet képre fordítani, és így tovább. És éppen így van a természetben. Éppen így, mert a művészetben és a természetben jel és jelentés azonos. Azaz, nem tudom megmondani, hogy mit mond ez a kép. Ez itt. Borosé. Csak azt tudom, hogy nagyon beszédes, abszolút nyelv, amit mond. Éppen így mond a zene valamit, amit ismét nem lehet szavakban megfogalmazni, tehát nem fordítható le. És bármennyire fáradozna is Boros, nem tudna még egy képet csinálni, ami pontosan ugyanazt mondja. Lehetetlen. Azaz, a természetben is az a nehézség, hogy jel és jelentés egyek. Ezért nincs fordítás ezen a területen.

És ha Steiner azt mondja, *hogy fokozatosan azonossá válik a világgal*, akkor a világ alatt azt érti, hogy jel és jelentés, azaz *olyanság*. A természeti jelenségeket jeleként látjuk, és nevekképp látjuk el. A jelentésük kimondhatatlan, sokkal kimondhatatlanabb, mint amit ez a kép mond nekünk. Amikor egyszerre tapasztaljuk ezeket a jeleket a jelentésükkel, ez az *olyanság*. Ez a

²A. B. Curtiss: *Depression is a Choice: Winning the Battle Without Drugs*. Hyperion Books 2001

³Lásd a 62. hírlevél I. függelékeként.

jelentése ennek a kifejezésnek, ami a zen vagy a buddhizmus nyelvén a mérvadó minőség. Erről a világról beszél Steiner, amikor azt mondja: *Épp azáltal ragadja meg az ember önmagát teljes emberi bensőségességében, hogy fokozatosan azonossá válik a világgal.* Mondhatta volna egy zen-mester is. És mi a bensőségesség? Nem az, amit annak érzünk. Szimpátiák, antipátiák, és még ehhez az emlékek. Semmi ilyesmi. Hanem az a bensőségesség, hogy a világ megjelenik a tudatunkban vagy a figyelmünkben. *Ez a figyelem a valódi bensőségességünk, most, és nem a figyelem múltja. Mert az megint nem benti, hanem kinti. Láthatják tehát, ha ezt a szöveget nem meditáljuk, úgy állunk előtte, mint borjú az új kapu előtt.*

Most tovább megy: *És valóban, ahogy az ember átél egy ilyen egészséges megismerést, (ahogy világgá leszünk, megragadjuk teljes emberi bensőségességünket), úgy érzi meg, hogy egész léte mennyire attól függ, hogy összejön⁴ a világgal.*

Mi az „egészséges megismerés”? Miért hangsúlyozza itt az „egészségességet”? Mert minden más beteges. A dualisztikus megismerések mind csak tünetek, mostani, az egész emberiségre kiterjedően beteg tudatunk tünetei, ami – a zen-mesterek kifejezésével élve – azt *hallucinálja*, hogy a világ ott van, egyszerűen van. Csak oda kell fordulnunk, hogy lássuk; akkor is úgy van ott, amikor nem látjuk. Egyszerűen úgy van ott. Mai zen-mesterek azt mondják: ez közös hallucinációnk, a dualitás: itt vagyok én, ott a világ. Steiner itt fordítva mondja: ha ezt áthidaljuk, akkor az egészséges megismerés. Hangsúlyozza: egészséges. Az egészséges egész. Az egész. Angolul a „whole” azt jelenti: egészséges és ugyanakkor egész. Egyébként magyarul is. Németül azt is jelenti, hogy gyógyult, üdvözült, boldog („heil”) – beteljesült, teljesség.

„Akarsz-e”, ez most *János evangéliumának* 5. fejezete a Bethesda tónál, ez a kérdés: „Akarsz-e meggyógyulni?” Angolul: „Will thou be made whole?” Akarsz-e egészé tétetni? Tehát valakivé, akinek egészséges a megismerése. *Ahogy az ember átél egy ilyen egészséges megismerést* – ez megint Steiner. Az ember átél egy megismerést – mi ez? Nem gondolkodás, hanem élet – igen, mondjuk, tapasztalatok, élmény, ez a gyümölcs, ez az átélés – ez a meditáció gyümölcse, itt tapasztalunk valamit. Nem gondolunk, hanem tapasztalunk valamit. Ahogy egy intuíciót is nevezhetünk „tapasztalásnak”. Így is nevezik. Ez tapasztalás, átélés, nem kigondolás, hanem átélés. Ezért használja itt azt, hogy *átél*. És amikor ez megtörténik, *akkor érezzük, hogy az ember egész léte mennyire attól függ, hogy összejön a világgal.* – Az „összejövés” nem úgy van, hogy az ember egy utcasarkon összetalálkozik a világgal, „jó reggelt”, „jó napot” mond, hanem úgy értendő, hogy *eggyé válik* a világgal. Az ember egész léte attól függ, hogy eggyé válunk a világgal – ez homeopátiás rövidséggel minden tapasztalatban megtörténik, zenei és művészeti tapasztalatban valameddig el is tart már. Az egész léte. Igen, az ember sorsa attól függ, hogy milyen gyakran, milyen tartósan, és milyen egyéni módon lesz egy a világgal. Mint már említettük, létezik egy fény, amiben részünk van, amiben részt veszünk; de bennünk individuálissá válik ez a fény.

Legutóbb beszéltünk arról, hogy Goethe miért mondta azt, hogy: „Mi üdítőbb a fénynél?” És ez volt a válasz: „A beszélgetés.”⁵ Ez véleményem szerint teljesen érthetetlen; már csak azért is, mert természetesen nem minden beszélgetés üdítőbb a fénynél; némelyik egyenesen az ellenkezője, nem üdítő, hanem gyötrelmesen fárasztó, de legutóbb azt mondtam, hogy egy beszélgetés azért üdítőbb, mint a fény, mert amikor két ember egymással beszél, mind a ketten

⁴ Ez a magyarul furcsán hangzó ige, amit az itt következő szövegrészben többször is olvashatnak, a németben így áll: „das ganze Sein des Menschen davon abhängt, dass man mit der Welt zusammenkommt.” A szövegnek ezt a különösségét meghagytuk, mert GK a következőkben ezt humorral oldja fel, kimondva, miről van szó – példáját adva ezzel, hogyan kell Steinert jól érteni. F.E.

⁵ J. W. Goethe: *Mese a zöld kígyóról és a szép liliomról*

fényforrások, és egymást kölcsönösen megvilágítják. Ezért. Ezért mondhatja ezt Goethe. Goethénél mindig az a benyomásom, hogy nem olyan biztos, hogy komolyan mondja azt, amit mond. Nagyon gyakran van úgy, hogy például a rím kedvéért mond valamit. De azt hiszem, itt komolyan beszél.

Úgy értem, hogy egészen különleges esztétikai érzéke van, és ezzel gyakran olyan mély bölcsességre talál, amelyet nem bölcsességként ér el. Ha valaki más mondaná ugyanazt, például Schiller, akkor nála bölcsességből való lenne; Goethénél nem olyan biztos, hogy bölcsességből jön. Az esztétikai érzékéből jöhet, és ez természetesen rendkívül sokat elárul. Amikor olyansággént vesszük a világot, akkor ezt az olyanságot rétegesen tapasztaljuk – van valahol egy középső réteg, ahol az értelem szépség. És éppen ez a művészet területe.

Azért is választottam Steinernek ezt a kis szövegét, mert tulajdonképpen látjuk, micsoda követelmény egy ilyen szöveget megérteni. A szöveg egy előadásban hangzott el. Ha azt kérdezem magamtól, meddig tartott, amíg megértettem? Összességében körülbelül néhány évtizedig. És azok, akik ezen az előadáson jelen voltak, az egész előadást, mondjuk, egy óra hosszat hallgatták, és ez a kis rész elmondva egy percig sem tart. Mit értettek meg belőle?

Néma kommunikáció

Azt hiszem, elmondtam már Önöknek, hogy öt emberrel beszélhettem, akik hallották Steinert előadni. Megkérdeztem őket: hogyan élték át az előadásokat, amikor én éveken vagy évtizedeken dolgozom egy ilyen helyen? A válasz nagyon sajátos volt. Mind az öten majdnem ugyanazt mondták, nevezetesen a következőt: amíg beszélt, és jelen voltunk a teremben, az volt az érzésünk, hogy mindent a napnál is világosabban értünk. De amikor az előadás után kiléptünk a teremből, azt sem tudtuk, hogy miről beszélt. Így valahogy.

Ez tehát azt jelenti: nem vagyunk tudatilag olyan élesen elválasztva egymástól, mint ahogy gondoljuk. Egyáltalán nem. Mások jelenléte – ez megmutatkozik például a közös gyakorlás jelenségében – nem okoz nehézséget. Még senki sem mondta, hogy közösen nehezebb, mint egyedül. Mindenki azt mondta, hogy sokkal könnyebb, mint egyedül. Hogy ez miért van így, nem tudjuk racionálisan megokolni. De ez a csendes kommunikáció – a német autisták „halk kommunikációt” mondanak –, azaz szavak, jelek nélkül, tulajdonképpen néma kommunikáció, korunkban egyre jobban kifejlődik. Természetesen megvolt ez az ősidőkben is, csak más módon. Hogy saját testiségben élnek, nem választja el az embereket egymástól. Ez abban mutatkozik meg, hogy az ősidőkben, amikor, mondjuk, a törzsek egyetlen csoportlélekben éltek, tudatilag nem voltak elválasztva egymástól. A kisgyerekek sincsenek elválasztva környezetük tudatától, noha teljesen saját testiségük van. A testiség nem közös. De nem ez választja el az embereket egymástól, hanem a tudat milyensége. És ez a tudati milyenség egyre nyitottabb lesz korunkban. Ezért vagyunk tudatilag egyre kevésbé elválasztva egymástól. A gyerekek pedig egyáltalán nem. Ez a problémánk a gyerekekkel. Most talán szünetet tarthatnánk, és elvégezhetnénk egy meditációt.

Szünet

Meditáció

Ami a meditációban megjelenik, az az üres tudat.

A csoport meditál

Egyszerre valamiről és nem-valamiről

Két úton próbálkoztam. Amikor ugyanis elképzelt valamit az ember, koncentráltan képzel el egy képet, akkor egész figyelme behatol a képbe, és ezalatt, ha koncentrált, egyidejűleg tudja, tapasztalja, hogy egész figyelme behatol a képbe, úgy, hogy van egy egyidejűség vagy „egyszereség”, ahol a valamit és a nem-valamit tulajdonképpen egyszerre észleli.

Igen, ahol az üresség vagy a világosság önmagát észleli, ott észleli saját formáját is, tehát a képet. Váltogatni lehetne: kép – semmi; majd egyszerre mindkettőt. Lehetne ezt az érzékszervi észleléssel is végezni – ezt most nem csináltam. „Visszavételnek” neveztem azt, hogy az ember visszaveszi figyelmét arról a képről, amelyet lát vagy elképzelt. Az elképzelésnél ez tulajdonképpen közvetlenül adódik.

A belső és külső világosság egy

Az utánagondolásban visszatértem a mondathoz: „Minden létező igaz”⁶, és ez nem csak azt jelenti, hogy jelentése van, hanem hogy közli magát. Nincs elrejtve. Semmi sem rejtett. Kommunikál. Így csak az ember felől nézve jelenik meg – ez az egész mondat, hogy *Minden, ami a meditációban megjelenik, az üres tudat*, az ember felől látja ezt az igazságot; de arra is vonatkozik, amit ez a mondat foglal össze: „A világosság a világhoz tartozik.” Nem csak egyszerűen úgy van, hogy *mi* világítjuk meg a világot, hanem a világhoz tartozik. *A lélek élete*⁷ című régebbi írásomban van egy fejezet: *A világfolyamat az emberi lélekben*, ami azt jelenti: ami világ, az bevilágít a lélekbe. Nem az, hogy a lélek világítja meg; de ez csak két különböző leírás. Hiszen azt mondjuk, hogy amikor nem megfelelően használjuk a megismerő erőket, akkor azok tudatalatti formákba rögzülnek, és az így van rendjén. De azt is mondhatjuk: nem fogjuk fel a világból a hozzánk jutó világosság-erőket, nem mindet. Nem látjuk a természeti dolgok jelentését, csak a jeleket. És ezeket az erőket, ezeket a világosság-erőket nevezzük például jelentésnek, ahol jel és jelentés ugyanaz; de hozzánk csak a jel jut el, a jelentés nem. Összetorlódnak az emberi lélekben ezek a kívülről jövő folyamatok vagy világosság-erők; vagyis nem válnak tudatossá. És ez a másik leírása annak, hogy miként képződik a tudatalatti. Ez a két leírás egyenértékű. Csak a másodikban az is megjelenik, hogy noha minden én-lény világosság-forrás, ennek a világosságnak a forrása mégsem egyszerűen az emberben van, hanem ez a világosság-forrás a világhoz tartozik. Ezért közös a világ. Mind a szellemi világ, mind az úgynevezett nem szellemi világ is közös, mert a világosság egy. Kívül és belül. A belső világosság és a külső világosság egy, *a világosság a világhoz tartozik*. Ez lenne az összefoglalás.

Szeretet, részvét, öröm – létállapotok

Most a szeretet. Igen, ez az egyesüléshez való erő. Már beszéltünk erről ezzel a mondattal: *A szellemi világban nincs szeretet*. És éppen azért nincs, mert már minden egyesült. És tulajdonképpen ez az egész kettősség – Steiner „földnek” nevezi, föld, mint tudatállapot –, az egész föld, az elválasztottság értelme, hogy megjelenjen a szeretet, mint – hadd mondjam kicsit szentimentálisan – az elvesztett, az elvesztett egység utáni vágy, hogy itt tudatossá válhasson. Ha azt mondom „szeretet”, akkor az tudatos szeretetet jelent, nem mágnesességet, vagy mágneses vonzást. Ez lenne tulajdonképpen az egész értelme vagy célja. A zen-buddhizmusban

⁶ Aquinói Szent Tamás: *De veritate*. (Omne ens est verum.)

⁷ Georg Kühlewind: *Das Leben der Seele zwischen Überbewusstsein und Unterbewusstsein* (Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1986; 3. kiadás 2006)

a neve: részvét. Nem személyes. Ez a szeretet nem személyes. Nem személyes, hanem állapot, tárgy nélkül, mint a pozitív érzelmekben, érzelmenek mondjuk, de nem az, hanem érzés. Öröm, szeretet, részvét megjelenhet minden ok nélkül. Az ellenkezőjük nem.

Tehát, amikor azt mondom „öröm” – múltkor meséltem, hogyan jöttem rá lányom révén, hogy ez az ősállapot, az érzésnek a tulajdonképpeni ősállapota. Három-négy éves volt, és a szobámban játszott a földön, és egyszer csak rám nézett és azt mondta: „Örülök, örülök.” Egyáltalán semmi alap, semmi ok – az érzés tiszta állapota volt, és erre képes az ember. Ezért adja Scaligero ezt a meditációt: „Ismered a tiszta örömet? Megismered az istenit.” De szomorúságot nem érezhet ok nélkül az ember. Tehát az öröm ellentéte. Nincs ok nélkül. Mindig van valami mögötte, minden negatív dolog mögött. A tudás ezekről az érzésállapotokról, nem érzésállapot, nem igaz, hanem létállapot. Részvét, az a részvét, ami a megvilágosodás alkotóeleme, nem is valaki vagy valami iránti részvét. Hanem egyszerűen létállapot. Tulajdonképpen annak felel meg, aminek nyugaton szeretet a neve. Nincs tárgya. Nem irányul semmilyen tárgyra, ahogy semmilyen képesség sem. A zongorázás képessége nem irányul tárgyra. Bármit le lehet vele játszani, nem csak bizonyos dolgokat, bizonyos darabokat. Ezek a tárgy nélküli képességek vagy létállapotok azok, amik kifejlődhetnek, megjelenhetnek, tudatossá válhatnak ebben a kalandban, ezen a kerülő úton, a dualitás kerülő útján. *Ez lehetne.* Steiner azt mondja: „A föld a szeretet bolygója.”⁸ És éppen az a szinte elviselhetetlen, hogy ebből szinte semmit sem látunk. Szinte semmit. Amit szeretetnek hívunk, az a legjobb esetben személyes. A legjobb esetben. Nem az, amiről beszélünk: létállapot vagy létkarakter. Ahogyan a tudatlanság sem valami specifikus – hogy valamit nem tudok –, hanem az, amit modern zen-mesterek ontológiai hazugságnak neveznek – nem az, hogy valamit hazudunk, hanem hogy az egész lét hazug. Ez a szeretet fonákja.

Köztes kérdés, hogy ez a kapcsolatnélküliség és elveszettség szükséges-e.

Az elválasztottság annak a lehetősége, hogy tudatossá váljék. És csak azáltal szeretet a szeretet, hogy tudatos, különben ösztönös, vagy valami, ami adott. A megismerés vagy figyelem is csak az elválasztottságban tud megjelenni, nem akkor, amikor az ember gyermeki módon egy mindennel.

Kérdés, hogy fennáll-e összefüggés a gyermekkorban szerzett figyelem és a későbbi szeretetképeség között.

A figyelem ugyanaz, mint a szeretet. Csak más oldalról nézve. De amit mond, hogy a gyermek iránti figyelem fontos a későbbi szeretetképesége szempontjából – talán óvatosnak kell lennünk, hogy valóban mit értünk ezen. Először az ellenkezőjét válthatjuk ki, és másodszor ismerünk is olyan embereket, akik gyermekként nagyon kevés szeretetben és figyelemben részesültek, és különösen szeretetteljes személyiséggé váltak. Ez egyáltalán nem ritka. Mondjuk így: akiket ismerünk, azok teremtő személyiségek: például Beethoven. Egész zenéjét áthatja a melegség, a szeretet melege, noha... igen, most jön ez a noha.

Közbeszólás: Ennek ellenére áll, hogy a figyelem a legjobb, amit ajándékozhatunk a gyermeknek.

Igen, de a minőségről is szó van. Agyonkényeztetett gyerekek nagyon sok figyelmet kapnak; de mi lesz ebből? Tehát a minőség egyértelműen nagyon fontos.

---

⁸ Ld. pl. R. Steiner: *Welt, Erde und Mensch*, 1908, aug. 11. GA 105.

Kérdés: A tárgy nélküli tiszta öröm, a tárgy nélküli tiszta szeretet, ez lenne a föld?

Igen, ez lenne az az öntudatos képesség, ami az elválasztottságon keresztül kifejlődhetne.

Közbülső megjegyzés: Nehézségeim vannak azzal, amikor azt mondom: a szellemi világban nincs szeretet.

Igen, ez meglehetősen eretnek hangzású; ott felesleges, mert az emberi szellem-lelkek amúgy is egységben vannak. Mire kéne ott akkor? Úgyszólván természetesen adott.

Kérdés: És a teremtő szeretet?

Igen, az a szeretet az iránt, ami még nincs.

Igen, de azért az is szeretet?

Igen, teljes mértékben. De emberi tekintetben nincs a szellemi világban szeretet. Az emberek ott nem szeretik egymást, mert teljesen egyek. Felesleges. Nem tudnak mást tenni, mint határtalanul egyesülni.

Még egyszer visszatérek arra a meditációra, amelyet végeztünk. A belső munka tulajdonképpen abban is áll, hogy a dolgok világosság-természetét vegyük észre. Aquinói Szent Tamás ezt teljesen kifejezte. Van egy ilyen mondata: „A dolog valósága annak egy fajta világossága.”⁹ A valóság itt nem realitás, hanem a dolgok történészerű valósága.

Közbeszólás: A dolgok valósága a dolgok világossága.

Az üres tudatban jelenik meg a világ olyansága

De most még egyszer vissza ehhez a meditációhoz. A dolgok világosságának a felismerése tulajdonképpen az olyanságuk. Úgy van, ahogy Tamás mondja: ez a sajátos világosságuk. Mondhatnánk, a jelentés-fényük. Voltaképpen az, amit a zen emberei így írnak le: amikor az ember megvilágosodik. És ez azt jelenti, hogy az ember észleli a világosságot, észleli a bölcsességet, és harmadikként a részvétet. De a bölcsesség itt azt jelenti, hogy az üres tudatban a világ olyansága jelenik meg, saját lényünk olyansága is, tehát az, amit mi – azt hiszem legutóbb – misszióknak nevezünk, az ember teljesen egyéni missziójának, ami semmi konkrétat nem jelent. Nem valamilyen hivatást vagy hasonlót, vagy egy tettet, egy történelmileg látható tettet, hanem sokkal inkább a „hogyan”, minden ember stílusszerűségét. Ami azt jelenti: az ember olyanságát is. A hétköznapi ember olyansága is hozzátartozik. Az is.

Életünk legfontosabb dolgait átalusszuk

Ez ettől kezdve érthető. A hétköznapi én, vagy az, amit földi sorsnak nevezünk – ami melleleg irtózatosan félreismert fogalom, félreismert szó – csakis az üres tudat oldaláról válik érthetővé. De Steiner azt mondja: az ember a közönséges tudattal nem ismerheti meg a saját sorsát. Mert a közönséges tudat alul marad a sorssal szemben. Képtelen. Ezért csak nevetni tudok, mikor antropozófus körökben olyan lelkesen terjed az életrajzi munka. Ez így az a mozdulat: hm, minden rendben. Ugyanis saját életrajzunkat nem ismerjük. Itt kezdődik. Steiner erre gondol. Ezért marad alul a hétköznapi tudat a sorssal szemben. Befolyás alatt van. Nem értheti meg azt

---

⁹ Aquinói Tamásnál a mondat megtalálható: *De causis* I,6

az írást, aki vagyunk. És ezért gondolom, hogy az antropozófusoknak nagy tehetségük van ahhoz, hogy orruknál fogva vezessék magukat, ez a dolog klasszikus kifejezése. Hogy megpróbálják feldolgozni, amit nem ismernek. Már antropozófus pályafutásom kezdetén tudatában voltam annak, hogy nem tudjuk, mi a helyes az életben és mi nem. Halvány fogalmunk sincs róla, mi fontos. Meg vagyok róla győződve, hogy a legfontosabb dolgokat átálusszuk. Igen, észre sem vesszük őket. Csak néha van sejtelmünk róluk.

Na, elmesélem azt a klasszikus esetet, amit egy Waldorf tanárnő mesélt nekem. Fiatal tanárnő volt egy iskolában, és az egyik osztály előtt rettenetesen szorongott. Valahányszor bement az osztályba, olyan volt, mint a tisztítóvíz, egyáltalán nem bírta elviselni. És akkor a következő történt. Egy nap megint be kell mennie az osztályba, és szokás szerint jön minden gyerek, kezet nyújt, kezet ráz. Most jön egy csöppesség, nyolcéves kisfiú, megfogja a kezét, ránéz, és ettől a pillanattól kezdve többé nem fél. Hogyan? Miért? Halvány sejtelme sincs. De ettől kezdve teljesen eltűnt ez a kellemetlen érzés. Ezt arra fel mesélte el, hogy azt mondtam: „nem vesszük észre, mi fontos.” „Ha ezt nem mondtad volna, ez eszembe se jutott volna” – mondta.

[Közbe-kiáltás: A zen-történetekben is így van, ahol valami egészen mellékes dolog történik valakivel; és abban a pillanatban megvilágosodik.](#)

Igen, éppen ez az. És ezért mondom: nem ismerjük életrajzunkat. – Azonkívül életrajzunkat mindig másképp adhatjuk elő. Ez egyébként minden pszichológus előtt ismert, mert minden pszichológiai kezelés azzal kezdődik, hogy a beteg mesél. Elmondja a történetét. Két hónap múlva azt mondja a pszichológus: most mondja el még egyszer: hogy volt az élettörténete? És akkor valami egészen más jön. És két hónap múlva megint valami más. Mi átéltük ezt a kommunizmusban. Mindenki aszerint változtatta az életrajzát, hogy milyen kérvényt vagy pályázatot nyújtott be. Nem arról van szó, hogy nem volt igaz, amit írt az ember; de a szempontok, tehát, hogy mi volt fontos az egyik esetben és mi a másikban, erről mindenki szuverén módon dönthetett.

[Szünet](#)